

Lerarendag De Kracht van je Stem – Vlaams Parlement

Workshop: Filosoferen in de klas als bijdrage tot het democratische ideaal

1. 'Het zo goed mogelijk gebruik van de rede'

In de volgende werkdefinitie kunnen de meest uiteenlopende filosofische scholen zich herkennen: filosofie/filosoferen is de stelselmatige poging zo goed mogelijk gebruik van onze rationele/redelijke/kritische en radicale vermogens om de problemen en vraagstukken die rijzen ten gevolge van ons bestaan als mens aan te pakken.¹ Typisch is dat noch het *antwoord*, noch de *zoekmethode*, zelfs niet de formulering van de *centrale onderzoeksvraag* op voorhand vastliggen. De filosofie is de meest brede vorm van rationaliteit waarover we beschikken, met inbegrip van de attitude het zoeken niet te snel moe te worden.

2. Filosofie als product en filosoferen als proces

De resultaten van zo pas genoemde (wijs)begeerte, de ervaring van de mensheid ter zake, vind je in handboeken over de geschiedenis van de filosofie. Er zijn vele goede redenen om deze schat aan concepten, stelsels, inzichten en denkgereedschappen niet links te laten liggen. Te vaak echter wordt ons begrip van filosofieonderwijs hiertoe verengd: tot een verzameling historische producten van een activiteit.

Filosoferen in een klaslokaal is het vormen van een filosofische *gemeenschap van onderzoek*, vertrekkende vanuit vragen die de deelnemers – tengevolge hun bestaan als mens – belangrijk vinden. Al filosoferende oefenen en ontwikkelen de deelnemers vaardigheden als helder formuleren van vragen en gedachten, efficiënt luisteren naar elkaar, de eigen mening onderbouwen, kritiek geven en verdragen, geen karikatuur maken van de visie van de ander, voortbouwen op andere ideeën, correcte afleidingen en gepaste veralgemeningen maken, drogredeneringen herkennen, goede voorbeelden geven, hypothesen opstellen, alternatieve gezichtspunten innemen, tijdig en precies definiëren van gebruikte termen, onderliggende vooronderstellingen identificeren. Ook attitudes als geduld, doorzettingsvermogen, bedachtzaamheid, verwondering, respect en interesse voor het woord van de ander worden tijdens het filosoferen spontaan aangesproken. Ervaring leert bovendien dat kinderen en jongeren het (vaak) graag doen. Ze ontwikkelen hun eigen gedachten op een niet kunstmatige manier.

3. De rol van de gespreksleider

Vaak merken leerkrachten op: wij doen dat al. Filosoferen is echter geen discussie of twistgesprek en evenmin een oppervlakkige, vrijblijvende uitwisseling van meningen, anekdotes of gevoelens in een kringgesprek of praatronde. Onderzoek en samen denken staat centraal: zonder onderzoek heb je zwak denken. Het is aan de gespreksleider deze *filosofische gemeenschap van onderzoek* tot leven te brengen en vorm te geven.

De socratische grondhouding van niet-weten is cruciaal. De gespreksleider mag geen antwoorden geven, noch uitspraken corrigeren. Hij of zij mag enkel vragen stellen. Hij/zij is bereid het onderzoek te volgen waarheen het leidt. Hij/zij is tegelijk wel verantwoordelijk voor de hoogst mogelijke kwaliteit van onderzoek.

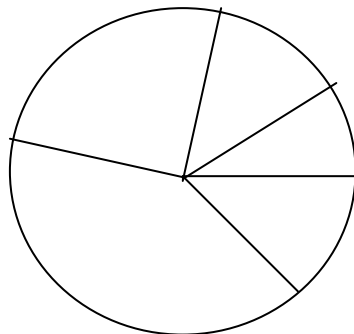
¹ Definitie geïnspireerd door het UNESCO-programma *Filosofie en democratie in de wereld*. Roger-Pol Droit, *Philosophy and democracy in the world. A Unesco survey*. UNESCO publishing, 1995, p. 21-23.

4. Enkele voorbeelden van filosofische uitgangsvragen (omtrent politiek, democratie...)

- φ Moet je wetten waar je niet voor gekozen hebt toch respecteren?
- φ Wanneer zou je voor iemand kiezen?
- φ Wat is de basis van vertrouwen?
- φ Kies je ook als je niet kiest?
- φ Heeft de meerderheid altijd gelijk?
- φ Wanneer is een verandering een verbetering?
- φ Hebben de rijken een verantwoordelijkheid om voor de armen te zorgen?
- φ Moet ons werk passen bij wat er nodig is in de samenleving?
- φ Wanneer draagt wetenschap en techniek bij tot een beter leven?
- φ Is het nodig om de wereld te veranderen?
- φ Wat is de beste staatsvorm?
- φ Wat is machtsmisbruik?
- φ Wat is de beste uitvinding?
- φ Wanneer mag ik mij met een ander bemoeien?
- φ Wanneer gaat eigenbelang boven algemeen belang?
- φ Wat is rechtvaardigheid?
- φ Wat moeten we leren?
- φ Wat is vrijheid van meningsuiting?
- φ Kan je geluk organiseren?
- φ Wat hebben we nodig om een goed leven te leiden?
- φ Wat is 'gelijkheid'?
- φ Welke krachten bepalen de loop van de geschiedenis?
- φ ...

5. Voorbeeld oefening 'Verdelende rechtvaardigheid'²

Het is zondag en er is taart. Papa, die het best kan snijden, verdeelt de taart. Hij snijdt die als volgt:

Het grootste stuk neemt hij zelf, want, zegt hij, hij is het grootste. Het daaropvolgende stuk krijgt mama, die iets kleiner is dan papa. De kleinere stukken zijn voor de kinderen, die immers nog veel kleiner zijn. Jongste zusje protesteert! 'Dat is niet eerlijk, we moeten allemaal even veel krijgen!' Maar papa zegt dan weer: 'Eerlijk is juist als niet iedereen evenveel krijgt, maar de grootste het meest. Jij hebt een hamster en die krijgt toch ook minder te eten dan onze geit die we in de tuin hebben.' Jongste zusje is het hier helemaal niet mee eens, maar weet niet goed wat ze moet zeggen...

² Ontleend aan Berrie Heesen

6. Algemene vraagtechniek

Met behulp van zijn algemene (niet inhoudelijke) vraagtechniek kan de gespreksleider het gesprek meer diepgang geven:

- φ Strategie: Hoe pakken we deze vraag best aan? Hoe moet het verder? Hebben we alle mogelijkheden onderzocht?
- φ Verheldering en verduidelijking: Begrijpt iedereen de vraag? Begrijpt iedereen die redenering? Hebben we het over hetzelfde? Wat bedoel je met? Leg jij eens uit wat hij bedoeld heeft? Kun je dat verder uitleggen? Betekent wat je zegt dat ...?
- φ Definities: Wat is x ? Wat bedoelen we met y? Wat spreken we af voor z ?
- φ Voorbeelden: Kun je daar een voorbeeld van geven? Vindt iedereen dat een goed voorbeeld?
- φ Tegenvoorbeelden en falsificaties: En wat doe je dan met ... (voorbeeld x, feit y)? Kun je je iets voorstellen dat niet zo is?
- φ Redenen, argumenten, vooronderstellingen: Waarom zeg je dat? Waarom is dat zo? Waarop baseer je je? Zou je dat kunnen bewijzen?
- φ Implicaties: Wat zijn de gevolgen daarvan? Wat zouden de gevolgen daarvan zijn? Wat zou er gebeuren indien ...?
- φ Consistentie: Is dat niet in strijd met wat daarnet gezegd werd? Waarom niet? Hoe verhoudt zich dat tot ... ?
- φ Samenhang: Waarmee komt dat overeen? Waarmee kan je dat vergelijken? Wat is het verband?
- φ Informatie: Weten we daar eigenlijk genoeg over? Hoe kunnen we dat te weten komen? Welke informatie hebben we nodig? Is ze betrouwbaar? Hoe weten we dat?
- φ Consensus: Zijn we het daarover eens? Kunnen we verder? Wie is het niet eens?
- φ Speculatie, creativiteit en hypothesen: En wat zou er gebeuren als? Stel je eens even voor dat? Zou het niet als volgt kunnen zijn?
- φ Verificatie, bewijs: Hoe kunnen we te weten komen of dat waar is? Kunnen we dat toetsen? Kun je dat aantonen? Is dat voldoende?
- φ Relevantie: Wat heeft dat met onze uitgangsvraag te maken? Wie weet nog wat de vraag was? Hoe helpt ons dat vooruit?
- φ Perspectiefwisseling: En als we hetzelfde eens anders bekijken? Wat zou x daarvan denken? Hoe zou x dat aanvoelen? Kan het tegendeel waar zijn? Kunnen we ons daar in inleven?
- φ Analogieën en metaforen: Waarmee zou je dat kunnen vergelijken? Waarmee komt dat overeen? Is dat zoiets als ... ?
- φ Formalisering: Kunnen we daar een regel voor opstellen? Kan je dat veralgemenen?
- φ Samenvatten, recapitulatie: Hoe zijn we ook alweer tot ... gekomen? Wat kunnen we besluiten? Waar waren we begonnen? Wie vat even samen?

7. Het onderzoeksplan

Dit bestaat uit vragen die inhoudelijk filosofisch zijn. Het is een belangrijk hulpmiddel om een filosofisch gesprek te leiden en inhoudelijk te verrijken. Een basiskennis van filosofie helpt om goede inhoudelijke vragen te kunnen stellen. Als voorbeeld een kort onderzoeksplan rond het thema 'gelijkheid':

- φ Zijn we allemaal gelijk omdat we allemaal mensen zijn?
- φ Word je als mens geboren of moet je leren mens te worden?
- φ Is een indiaan uit het Amazonegebied gelijk aan een zakenman uit New York?
- φ Zijn we niet allemaal gelijk omdat sommige mensen meer geluk hebben dan anderen?
- φ Zijn we allemaal gelijk als we elkaar helpen en alles delen?

- φ Kun je iemand helpen zonder hem iets te geven?
- φ Voel jij je gelijk aan de anderen als zij jou helpen?
- φ Zijn de mensen die hun rechten kennen gelijk aan de mensen die ze niet kennen?
- φ Hebben wij ook allemaal dezelfde plichten?

8. Filosofieonderwijs en democratie

Nationale en internationale beleidsdocumenten pleiten telkens opnieuw dat het onderwijs voor zichzelf een *vrijplaats* moet creëren waarin alle aspecten van de samenleving en de cultuur aan een eerlijke vraagstelling kunnen worden onderworpen.

‘Opvoeden tot burgerzin heeft tot doel de jongeren te vormen tot kritische burgers, die bereid en bekwaam zijn tot constructief denken en handelen in de democratische rechtstaat’ (eindterm burgerzin).

Een resolutie van het Vlaams Parlement (19/12/2002) vraagt het invoeren van degelijk filosofieonderwijs voor iedereen. De argumentatie luidt (o.a.) als volgt: ‘(...) dat filosofie een uitstekende leerschool kan zijn voor de confrontatie met de veelheid van problemen, gezichtspunten en argumenten van anderen, voor het nadenken over de beste vorm van sociale en politieke organisatie, voor de ontdekking van het universele en het inzicht dat de fundamentele vragen van het leven de mensen en de mensheid samenbrengen, in plaats van hen te scheiden; kortom, dat filosofie een sleutelement is in de realisatie van het democratisch ideaal.’

9. Meer?

Droit, R-P., *Philosophy and democracy in the world*, UNESCO Publishing, Paris 1995.

Poppelmonde, W. en Wyffels, D., *Klassevol filosoferen. Handboek voor leerkrachten*. Plantyn, Mechelen, 2008.

Opleiding filosofisch gespreksleider: www.specifiekelerarenopleiding.be

Willy Poppelmonde
10 februari 2010

willy.poppelmonde@telenet.be